

درس ۱

پیش از اینها - ستایش

واژه‌نامه

ارباب: رئیس	زینت: زیبایی، مایه زیبایی
اطلس: پارچه ارزشمند ابریشمی	صرف فعل: برشمردن فعل‌ها به ترتیب دستور زبانی
الهیت: خداوندی	طلعت: روشنی، درخشندگی
انبوه: بسیار	عاج: استخوانی محکم و سفید در سر بعضی از حیوانات؛ دندان فیل. (عاج، به خاطر جنس خاص و کمیاب بودنش، ماده‌ای گران بهاست.)
بخت: اقبال، قسمت	فرمانده: شگفت‌زده، حیران
بصر: بینایی	کریم: بخشنده
بلور: شیشه، سنگی مانند شیشه	کنه: انتهای هر چیز، حقیقت و ذات
بنی آدم: انسان‌ها، فرزندان حضرت آدم	گلیم: فرش دستباف نازک
به تدریج: کم کم، درجه به درجه	ماهیت: چیستی
بوریا: حصیر و زیرانداز (از جنس نی)	ماورا: بالاتر
پرستار: مطیع، فرمانبردار	متفق: همراه، موافق
پوزش: عذرخواهی	محال: غیر ممکن، بیهوده
پی: رد پا، دنبال چیزی	مرغ: انواع پرندگان
تأمل: اندیشه	منتها: انتها، پایان
جلال: شکوه	مگس: انواع حشرات
جمال: زیبایی	نعره: فریاد
خشت: آجر	نیل: رودی بزرگ در کشور مصر
خلیل: لقب حضرت ابراهیم (ع)، در معنای واژه یعنی دوست	هندسه: بخشی از علم ریاضی که به شکل‌ها و محاسبات آنها مربوط است.
درگاه: آستان، ورودی خانه	
دستگیر: کمک کننده، یاری رسان	
دیوان: دفتر شعر	

معنی بیت و عبارت های مهم

ای نام نکوی تو، سر دفتر دیوانها وی طلعت روی تو، زینت ده عنوانها

معنی ای خدایی که نام زیبایی تو سر آغاز همه کتابهاست و چهره روشن تو، زیبایی هر عنوان و آغازی است.

پرستار امرش همه چیز و کس بنی آدم و مرغ و مور و مگس

معنی همه چیز و همه کس، از آدم تا مورچه و مگس، مطیع و فرمانبردار او هستند.

به درگاه لطف و بزرگیش بر بزرگان نهاده بزرگی ز سر

معنی بزرگان در برابر لطف و مهربانی او، فروتن و متواضع اند.

جهان، متفق بر الهیتش فرومانده از کنه ماهیتش

معنی همه جهان در مورد خدایی او یک نظر هستند و همگی از درک ذات او ناتوان اند.

بشر، ماورای جلالش نیافت بصر، منتهای جلالش نیافت

معنی انسان بزرگتر از او را پیدا نکرد و نتوانست بزرگی او را درک کند و چشم از فهم زیبایی او عاجز است.

تأمل در آینه دل کنی صفایی به تدریج حاصل کنی

معنی اگر در دل خودت اندیشه کنی و به خودشناسی برسی، به تدریج دلت پاک و روشن می شود.

گوسفندان از آن من نیست.

معنی گوسفندان مال من نیست.

خداوندش را بگوی که گرگ برد.

معنی به صاحبش بگو که گرگ برد.

خیلی هانمی دانند

خدا، در اصل واژه، یعنی صاحب!

این مفهوم را می توان در واژه هایی مانند کدخدا (صاحب ده) و ناوخدا (صاحب کشتی) مشاهده کرد.

باید حواسمان باشد که در خواندن متن‌های قدیمی، معنای ریشه‌ای و معنای اصطلاحی «خدا» را با هم اشتباه نگیریم. سعدی می‌گوید: آتشِ خشم، اول در **خداوندِ خشم** اوفتد. (خداوند خشم: صاحب خشم)

کتاب رقت ادبی

ساختار و محتوا

یک فنجان را در ذهن مجسم کنید. یک فنجان چینی سفیدرنگ که در آن چای داغ وجود دارد. حالا بیایید مشخصات چیزهایی را که می‌بینیم، دسته‌بندی کنیم. (تعجب نکنید؛ این، درسی از کتاب علوم نیست!)

ظاهر لیوان: شکل و حالت لیوان، جنس لیوان، رنگ آن

درون لیوان: چای

ما مشخصات ظاهری و باطنی لیوان را از هم جدا کردیم. بخش‌هایی که به چشم می‌آید و دیده می‌شود، به ساخت یا ساختار لیوان و بخشی که درون لیوان است، یعنی چای، به **محتوای** آن مربوط است. بسیار خوب!

می‌خواهیم بگوییم متن‌ها و نوشته‌ها هم، ساختار و محتوا دارند.

ساختار و ظاهر متن، یعنی چیزهایی که از متن می‌بینیم:

شکل متن، شعر یا نثر بودن، قالب شعر، زبان متن، سختی یا سادگی واژگان متن و ...

محتوا و درون‌مایه متن، یعنی مفهوم کلی متن:

موضوع و مفهوم متن، آموزنده بودن، حماسی بودن، عاطفی بودن و ...

برای تمرین، این متن را از نظر ساختار و محتوا بررسی می‌کنیم:

جاودان آن تاج بر سر داشتن	تاج از فرق فلک برداشتن
هر نفس شهدی به ساغر داشتن	در بهشت آرزو ره یافتن
بال در بال کبوتر داشتن	چون صبا در مزرع سبز فلک
شوکت و قرّ سکندر داشتن	حشمت و جاه سلیمان یافتن
ملک هستی را مسخر داشتن	تا ابد در اوج قدرت زیستن
لذّت یک لحظه «مادر» داشتن!	بر تو ارزانی که ما را خوشتر است

ساختار این متن شعر و قالب آن غزل است. به زبان فارسی نوشته شده و واژه‌ها تا حدّ زیادی ساده هستند.

❖ **محتوای این متن** مفهوم عاطفی دارد و دربارهٔ مادر سروده شده است.

بنابراین دقت داشته باشیم که هر متنی، ساختار و محتوایی دارد.

❖ **حرف درگوشی** در قسمتی از ملکیت درس خواندیم؛ «پوپان گفت: گوسفندان از آن من نیست.» آن در متون

قدیمی، گاهی معنای «مال» و «برای» می‌دهد.

یاری از گذشته

❖ **مصدر**: به واژه‌هایی که خبر از انجام کاری می‌دهند، مثل نشستن، رفتن، خندیدن، چرخیدن و ... مصدر می‌گویند. مصدر، نه زمان مشخصی دارد و نه شخص مشخصی.

❖ **بن ماضی**: یعنی ریشهٔ فعل ماضی. با حذف **ن** از مصدر، بن ماضی به دست می‌آید.

مثال نشستن - **ن** = نشست (بن ماضی) خندیدن - **ن** = خندید (بن ماضی)

❖ **بن مضارع**: یعنی ریشهٔ فعل مضارع. با حذف **ب** از فعل امر مفرد، بن مضارع ساخته می‌شود.

مثال برو - **ب** = رو (بن مضارع) بیوش - **ب** = پوش (بن مضارع)

ردیف و قافیه

❖ **قافیه**: به واژه‌هایی که در انتهای مصراع‌های شعر می‌آیند و با هم، هم‌آهنگ هستند، قافیه می‌گوییم.

گلستان کند آتشی بر خلیل گروهی بر آتش برد ز آب نیل

❖ **ردیف**: واژه‌هایی که بعد از قافیه می‌آیند و دقیقاً در انتهای مصراع تکرار می‌شوند، ردیف هستند.

به نام خدایی که جان آفرید سخن گفتن اندر زبان آفرید

یک درست تازه

نام من **ابومحمد مشرف‌الدین مصلح بن عبدالله** است.

حتماً فکر می‌کنید که مرا نمی‌شناسید، اما این‌طور نیست! شما و همهٔ مردم ایران زمین

من را با تخلصم، یعنی **سعدی** یا **شیخ اجل** می‌شناسید.

همهٔ شما غزل‌های من را کم و بیش شنیده‌اید، اما من به‌جز غزل و قصیده آثار دیگری هم دارم.

دو کتاب مهم، به نام‌های **بوستان** و **گلستان** که حاصل تجربیات و سفرهای مختلف من به همه جای دنیاست.

کتاب گلستان را به نثر نوشته‌ام و گاهی اشعاری هم در آن به کار بردم؛ در این هشت بخش به مسائل دنیای

واقعی پرداخته‌ام و در ۱۰ بخش بوستان (به شعر) دنیای آرمانی خودم را تصوّر کردم.

مثل این که طرفداران دنیای واقعی بیشتر هستند! چرا که شنیده‌ام بعد از من افراد زیادی از گلستان من تقلید کرده‌اند.

بزرگان دیگری که در این درس می‌شناسیم:

نام ادیب	تخلص	قرن	آثار	توضیحات
سید احمد حسینی	هاتف اصفهانی	۱۲	دیوان اشعار	بیشتر شهرت هاتف اصفهانی، برای شعر ترجیع‌بند معروف اوست.
ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن	قشیری	۵	رساله قشیریّه	کتاب رساله قشیریّه، از اولین کتاب‌های مهم عرفانی به زبان فارسی است.
ماه شرف خانم مستوره کردستانی	مستوره اردلان	۱۲ و ۱۳	دیوان اشعار تاریخ اردلان	ایشان، بانوی شاعر، نویسنده و تاریخ‌نگار اهل سنندج است. اشعاری به زبان فارسی و کردی از وی به یادگار مانده است.
قیصر امین‌پور	-	معاصر	بی‌بال پریدن به قول پرستو آینه‌های ناگهان گل‌ها همه آفتابگردانند مثل چشمه، مثل رود و ...	قیصر در اشعارش به همه موضوعات، از عشق و دوستی گرفته تا جنگ و دین پرداخته است و به تمام سنین، از کودکان تا بزرگسالان توجه داشته است.

نریخته حرف‌های

برای پختن ماکارونی چه مراحل لازم است؟!

(این ربطی به ادبیات ندارد؛ اما یک نویسنده حرفه‌ای، این موضوع را به ادبیات ربط می‌دهد!)

برای پختن ماکارونی، مراحل زیر را به ترتیب پیش می‌بریم:

- ۱ ابتدا بسته ماکارونی را انتخاب می‌کنیم.
- ۲ بعد، آب را در ظرف به نقطه جوش می‌رسانیم.
- ۳ سپس ماکارونی را در ظرف آب جوش می‌ریزیم و منتظر می‌مانیم.
- ۴ حالا سس ماکارونی را حاضر می‌کنیم.
- ۵ در مرحله آخر سس را با رشته‌ها دم می‌کنیم.
- ۶ غذای خوشمزه ما آماده است!

برای نوشتن یک متن هم، باید چند مرحله را به ترتیب انجام دهیم. دقیقاً مانند مرحله‌های قبل. یک متن، این‌گونه آماده می‌شود:

- ۱ انتخاب موضوع
- ۲ نوشتن مقدمه درباره موضوع
- ۳ نوشتن قسمت اصلی بدنه متن
- ۴ پایان‌بندی زیبا و نتیجه متن

پس از انتخاب موضوع، باید نوشته را به گونه‌ای شروع کنیم که ذهن خواننده و شنونده؛ آماده هدف اصلی متن شود. مقدمه، فقط یک زمینه‌چینی است؛ نباید همه حرف‌ها و نکات اصلی را در آن گفت. مقدمه حتی می‌تواند یک اشاره غیرمستقیم باشد.

پس از مقدمه، کار اصلی و اساسی نوشتن شروع می‌شود، یعنی نوشتن تنه یا همان بند اصلی. در بند اصلی، نوشته را پر و بال می‌دهیم، به شکل کامل در مورد موضوع می‌نویسیم و مقصود اصلی را بیان می‌کنیم.

در نهایت، به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌رسیم. این، پایان نوشته است. باید از چیزهایی که نوشته‌ایم به یک جمع‌بندی و نتیجه کلی برسیم. برای جمع‌بندی و نتیجه‌گیری، حتماً نباید از عبارتهای قدیمی و تکراری مثل «نتیجه می‌گیریم که ...» استفاده کنیم؛ این نقطه از متن، جایی است که کم‌کم باید ذهن خواننده و شنونده را منسجم کنیم و به خوبی متن را به پایان برسانیم.

بدون آن مراحل، نمی‌توان ماکارونی پخت! و بدون این نقشه‌کشی ذهنی، نمی‌توان متن خوبی نوشت. یک نویسنده حرفه‌ای، مثل یک آشپز حرفه‌ای، پیش از نوشتن متن، دستورالعمل نوشته را در ذهنش ترسیم می‌کند.

این‌توی را این میدان

دانش زبانی

گزینه درست را با علامت مشخص کنید.

- ۱ کدام گزینه درباره فعل می‌خندیدید، درست است؟
 - الف) زمان: حال - مصدر: خند - بن: خندید
 - ب) زمان: ماضی - مصدر: خندیدن - بن: بخند
 - ج) زمان: ماضی - مصدر: خندیدن - بن: خندید
 - د) زمان: حال - مصدر: رفتن - بن: خند
- ۲ معنای «آن»، در کدام گزینه با بقیه متفاوت است؟
 - الف) گاه سوی وفا روی، گاه سوی جفا روی / آن منی؛ کجا روی؟ بی تو به سر نمی‌شود
 - ب) آن یار پرچهره که دوش از بر ما رفت / آیا چه خطا دید که از راه ختا رفت؟
 - ج) ای دل چه اندیشیده‌ای در عذر آن تقصیرها / زان سوی او چندان وفا زین سوی تو چندین جفا
 - د) این مدعیان در طلبش بی‌خبراند / کان را که خبر شد، خبری باز نیامد

۳ در عبارت زیر، منظور از «خداوند» کیست؟

مرد گفت: خداوندش را بگویی که گرگ ببرد.

- الف) خدای متعال
- ب) بت
- ج) صاحب گوسفندان
- د) چوپان

به سؤال‌های زیر، پاسخ دهید.

۴ در هر بیت، واژه‌های نادرست را پیدا کرده و شکل درست آنها را بنویسید.

تعطل در آینه دل کنی صفائی به تدریج حاصل کنی

- الف) واژه‌های نادرست:
- ب) شکل درست واژه‌ها:

پایه‌های برجش از آج و بولور بر سر تختی نشسته با غرور

- الف) واژه‌های نادرست:
- ب) شکل درست واژه‌ها:

۵ بانوجه به فعل‌های زیر، به موارد خواسته شده پاسخ دهید.

- الف) می‌چرخیم مصدر: بن ماضی: بن مضارع:
- ب) دوختند مصدر: بن ماضی: بن مضارع:

۶ واژه‌های متضاد را کنار هم بنویسید.

منتها - دشمن - مُحال - یک دفعه - رعیت - خسیس - مبتدا - ممکن - ارباب - کریم - دوست - به تدریج

..... ≠
..... ≠
..... ≠

۷ موارد خواسته شده را در جای خالی بنویسید.

- الف) متفق (هم‌خانواده):
- ب) دستگیر (مترادف):
- ج) الهیت (هم‌خانواده):
- د) کنه (مترادف):
- ه) غرور (هم‌خانواده):
- و) بوری (مترادف):

دانش ادبی

- ۸ گزینۀ درست را با علامت ✓ مشخص کنید.
- ۸ کدام گزینه دربارهٔ رسالۀ قشیریّه، **نادرست** است؟
- الف) کتابی عرفانی است. ب) نوشتهٔ قرن ۶ است.
- ج) از اولین کتاب‌های عرفان به زبان فارسی است. د) نویسندهٔ آن عبدالکریم هوازن قشیری است.
- ۹ کدام کتاب قیصر امین‌پور، ویژهٔ نوجوانان **نیست**؟
- الف) بی‌بال پریدن ب) طوفان در پرناتز ج) به قول پرستو د) گل‌ها همه آفتابگردانند
- ۱۰ کدام گزینه مربوط به ساختار متن **نیست**؟
- الف) زبان متن ب) شکل متن ج) اندازهٔ متن د) معنای متن
- ۱۱ جاهای خالی را با استفاده از کلمه‌های داخل کمانک، کامل کنید.
- ۱۱ مفاهیم و معانی شعر، مربوط به است. (محتوا / ساختار)
- ۱۲ هاتف اصفهانی، شعری در قالب دارد که بسیار معروف است. (ترکیب‌بند / ترجیع‌بند)
- ۱۳ سعدی شاعر قرن است. (هفتم / هشتم)
- ۱۴ تاریخ اردلان اثر است. (ابوالحسن اردلان / مستوره کردستانی)
- ۱۵ به سؤال‌های زیر، پاسخ دهید.
- ۱۵ دو کتاب مهم سعدی را با ویژگی‌های مخصوص خودشان، دسته‌بندی کنید.

۸ فصل - بوستان - نثر - ۱۰ فصل - شعر - گلستان

- ۱۶ اطلاعات هر یک از متن‌های زیر، مربوط به **ساختار** است یا **محتوا**؟ چرا؟
- الف) شعر معروف مولانا، شعری است در قالب مثنوی که بیت‌های زیادی دارد.
- ب) گلستان سعدی، کتابی است سراسر پند و حکمت؛ که راه و روش خوب زیستن را به ما می‌آموزد.
- ۱۷ ردیف و قافیه را در بیت‌های زیر مشخص کنید.

خاکِ ضعیف از تو توانا شده

ردیف:

ای همه هستی ز تو پیدا شده

الف) قافیه:

خواب، بیداری ست چون بادانشست وای بیداری که با نادان نشست

ب قافیه: ردیف:

۱۸ دو جمله، درباره ساختار شعر ستایش بنویسید.

دانش مکتبی

۱۹ به سؤال‌های زیر، پاسخ دهید.

در بیت زیر، «بزرگی از سر نهادن» به چه مفهوم است؟

بزرگان نهاده بزرگی ز سر به درگاه لطف و بزرگیش بر

۲۰ خداوند در قرآن می‌فرماید: ﴿تُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَ تُوذِلُّ مَنْ تَشَاءُ﴾؛ سعدی در کدام بیت به این آیه نظر داشته است؟

۲۱ معنی بیت‌های زیر را به شکل ساده و روان بنویسید.

بشر، ماورای جلالش نیافت بصر، منتهای جمالش نیافت

مُحال است سعدی که راه صفا توان رفت جز بر پی مصطفی

رعد و برق شب طنین خنده‌اش سیل و طوفان نعره توفنده‌اش

ای نام نکلوی تو، سر دفتر دیوان‌ها وی طلعت روی تو، زینت ده عنوان‌ها